

Τὸ Ἱερὸ στὴν ἐποχὴ καὶ στὴν ἐπικράτεια
τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης:
Θρησκεία καὶ μετασχηματιστικὴ καινοτομία
στὴν ὕστερη νεωτερικότητα

Χρήστου Ν. Τσιρώνη*

A. Εἰσαγωγικὲς παρατηρήσεις

Οἱ τεχνολογικὲς ἐξελίξεις σήμερα μετασχηματίζουν ραγδαία τὸ πολιτισμικὸ μας παράδειγμα καὶ ἐγείρουν σοβαρὰ ἐρωτήματα γιὰ τὶς ἠθικὲς πλαισιώσεις τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης (T.N.) καὶ τὴ σχέση τῆς τελευταίας μὲ τὴ θρησκευτικὴ διάσταση στὶς ζυμώσεις τοῦ σύγχρονου τρόπου ζωῆς. Ὅλοένα καὶ περισσότερο γίνεται λόγος (μὲ ἀναφορὰ στὴν T.N.) γιὰ μίαν ὀλικὴ ἀλλαγὴ τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, ποὺ θέτει σὲ δοκιμασίαν τοὺς ἴδιους τοὺς ὄρους, μὲ τοὺς ὁποίους ἀντιλαμβανόμαστε τὸν ἑαυτό μας, τὸν κόσμον καὶ τὸ νόημα τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως. Ἡ σχετικὴ συζήτηση ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὰ τεχνικὰ ζητήματα τοῦ σχεδιασμοῦ καὶ τῶν ἐφαρμογῶν τῆς T.N. καὶ ἐγγίζει καίρια ἠθικὰ ἐρωτήματα καὶ τὶς παραδοχὲς πάνω στὶς ὁποῖες θεμελιώνουμε τὸν κοινωνικὸ μας ὀρίζοντα.

Ἡ τεχνολογία χαράζει σήμερα νέους καὶ ἀπρόβλεπτους δρόμους, σὰν ἓνα ὀρμητικὸ ποτάμι σὲ ξερὸ κάμπος, χωρὶς διάλειμμα ἢ διαβούλευση. Ἡ συζήτηση γίνεται σὲ σημαντικὸ βαθμὸ ἐπὶ τῆς δεδομένης πραγματικότητας. Ὑπάρχουν ἐνθουσιώδεις ὑποστηρικτὲς τῆς ὑψηλῆς τεχνολογίας, ποὺ ἐκλαμβάνουν τὴ ραγδαία ἀνάπτυξη τῆς T.N. ὡς καταλύτη

---

* Ὁ Χρήστος Ν. Τσιρώνης εἶναι Καθηγητὴς Κοινωνικῆς Θεωρίας τοῦ Σύγχρονου Πολιτισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

εϋρύτερων και ἐπιθυμητῶν ἀλλαγῶν στὴν κοινωνία καὶ στὸν θεσμικὸ βίον τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν. Τὴν ἴδια στιγμή, κοινωνικοὶ στοχαστές, φιλόσοφοι, πολιτικοὶ θεσμοὶ καὶ θρησκευτικὲς κοινότητες προτάσσουν μία ὀπτική, ποὺ θέτει ὡς προτεραιότητα, ἀντὶ τῆς ἀκριτῆς λατρείας γιὰ ταχύτητα καὶ ἀπόδοση, τὴν ἀνάγκη νὰ συνδέσουμε τὴν ἀνθρώπινη δημιουργικότητα μὲ τὴ σύνεση, τὴν κοινωνικὴ ἀναφορά, τὴν ἱερότητα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, τὴν εὐθυγράμμιση τελικὰ τῶν πολιτισμικῶν στόχων μὲ τὶς ἀνθρώπινες ἀξίες. Ὁ Ἀντρέι Ταρκόφσκι ἀρκετὰ παλαιότερα ἔθεσε εὐγλωττα καὶ ἀναστοχαστικὰ τὴν κρίση του γιὰ τὰ μεγάλα ζητήματα τῶν καιρῶν μας στὴν καταληκτῆρια φράση τοῦ βιβλίου του *Σμιλεύοντας τὸν Χρόνο* σημειώνοντας: «Ἴσως ἢ ἰκανότητά μας γιὰ δημιουργία νὰ εἶναι ἀπόδειξη ὅτι κι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι δημιουργηθήκαμε κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωση τοῦ Θεοῦ»¹.

Ἡ Τ.Ν. διαμορφώνει λοιπὸν ἓνα νέο πολιτισμικὸ παράδειγμα ἐνισχύοντας τὴν ἀμφισβησία τοῦ τεχνολογικοῦ στοιχείου τῆς νεωτερικότητος²: ἀπὸ τὴ μία, ἐπιταχύνει τὴ ραγδαία πρόοδο στὶς ἐπιστῆμες καὶ τεχνο-εφαρμογές καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη διευρύνει τὸ φάσμα τῶν (ἀνθρωπογενῶν) κινδύνων, ποὺ ἀναδύονται στὸν πολιτισμικὸ μας ὀρίζοντα³. Καθίσταται ἓνας οὐσιαστικὸς παράγοντας ἀλλαγῆς καὶ ὄχι ἀπλῶς ἓνα τεχνολογικὸ μέσο.

Σὲ σχέση μὲ τὸ θρησκευτικὸ πεδίο, βλέπουμε ἀλλαγές ποὺ ἤδη συντελοῦνται μὲ τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Τ.Ν. σὲ λειτουργικὲς-θρησκευτικὲς ἐφαρμογές: ρομπὸτ ποὺ συμμετέχουν σὲ θεολογικὲς συζητήσεις καὶ «διδάσκουν», ὅπως τὸ Mindar στὴν Ἰαπωνία (ναὸς Kōdai-ji, Κιότο), τὸ SanTO ποὺ προσφέρει θρησκευτικὴ συντροφιά γιὰ ἡλικιωμένους, ἢ θεία Λειτουργία ποὺ δημιουργήθηκε μὲ τὴ συμβολὴ Τ.Ν. στὸ St. Paul's στὸ

1. Α. Ταρκόφσκι, *Σμιλεύοντας τὸν χρόνο*, μετάφρ. Σ. Βελέντζας, ἐκδ. Νεφέλη, Ἀθήνα 1987, σ. 312.

2. Ἡ κοινωνικὴ θεωρία ἔχει ἀπὸ νωρὶς ἐπισημάνει τὴν ἀμφισβησία τοῦ ρόλου, ποὺ διαδραματίζει ἡ τεχνολογία στὴ νεωτερικότητα: βλ. καὶ A. Giddens, *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, Stanford University Press, Stanford 1991, σ. 28· Z. Bauman, *Modernity and Ambivalence*, Polity Press, Cambridge 1991, σ. 212.

3. Ὁ Οὐλ. Μπέκ σημειώνει γιὰ τὴν ἔννοια τῆς διακινδύνευσης στὴν ἐποχή μας: «Αὐτὸ ποὺ γίνεται σαφές στὶς συζητήσεις γιὰ τὸ ρίσκο εἶναι οἱ ρωγμὲς μεταξὺ τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ὀρθολογικότητος. Τὸ ἐπικίνδυνον δυναμικὸ τοῦ πολιτισμοῦ». Βλ. U. Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity*, Sage, London 1992, σ. 30.

Έλσίνκι (2025), chatbots που άπαντούν σε θρησκευτικά έρωτήματα, έφαρμογές για είκονικά προσκυνήματα, ψηφιακές προσευχές κ.ά. Άκόμη και ή πòπ κουλτούρα έπιστρατεύει άποκαλυπτική γλώσσα για να μιλήσει γι' αυτά τὰ ζητήματα. Άς μὴν λησμονοῦμε έπίσης τὴ σκιώδη χρήση (shadow use) τῆς T.N. για παραγωγή λόγων, κειμένων και κατηγορητικῶν δημοσιευμάτων χωρίς όμως να δηλώνεται ή προέλευσή τους. Ὑπ' αὐτὲς τὶς συνθήκες, ή έκκοσμίκευση και ή άπολυτοποίηση τοῦ τεχνοκρατικοῦ πνεύματος ὀδηγοῦν σε νέα έρωτήματα σχετικά με τὰ χαρακτηριστικά και τὴ λειτουργία τοῦ ἱεροῦ στὴν ὕστερη νεωτερικότητα.

Σὲ ἓνα εὐρύτερο επίπεδο, οἱ θρησκείες καλοῦνται να άπαντήσουν σε προβλέψεις για τὴ δημιουργία ἑνὸς ὕπερευφυοῦς συστήματος, που θα μπορούσε να αναλάβει τὴν ὀργάνωση τοῦ κοινωνικοῦ βίου και τὴ διαχείριση τῶν ἀναγκῶν και ἐπιλογῶν μας. Ἡ ἰδέα ἑνὸς τέτοιου «ὕπερευφυοῦς συστήματος» (Τεχνητὴ Ὑπέρ-Εὐφυΐα ή “Artificial Superintelligence” ή “ASI”⁴) ἀναφέρεται σε ἓνα εἶδος έκκοσμικευμένης τεχνολογικῆς «ὀντότητας», στὴν ὀποία ἀποδίδονται στοιχεῖα «ἱερότητας» σύμφωνα με θρησκευτικὲς εἰκόνες τοῦ παρελθόντος⁵: γνωρίζει τὰ πάντα, βρίσκεται παντοῦ, ἐμπνέει ή και ἐπιβάλλει ἀδιαπραγμάτευτη ἐμπιστοσύνη. Ἡ παρηγοριὰ ἔναντι τοῦ μυστηρίου τοῦ θανάτου διαμέσου εἰδικῶν bots⁶ ή και ή «ἐπικοινωνία» με τοὺς κεκοιμημένους μέσω ψηφιακῆς ἔνσωμάτωσης τῆς προσωπικότητας («ψηφιακὴ ἀθανασία»)⁷ εἶναι ἓνα ἀκόμα στοιχεῖο, που στὸ παρελθὸν ἦταν ἀποκλειστικὰ μέρος

4. N. Bostrom, *Superintelligence. Paths, Dangers, Strategies*, Oxford University Press, Oxford 2014.

5. Βλ. και: Ol. Krüger, *Virtual Immortality - God, Evolution, and the Singularity in Post- and Transhumanism*, transcript Verlag, Bielefeld 2021.

6. T. F. Peters, “Machine Intelligence, Artificial General Intelligence, Super-Intelligence, and Human Dignity”, *Religions* 16, 8 (2025), σ. 975· Jenny Kidd, Eva Nieto McAvoy, “Synthetic Afterlives: Deathbots as Affective Infrastructures of Memory”, *Memory, Mind & Media* 4 (2025)· Nora Freya Lindemann, “The Ethics of ‘Deathbots’”, *Science and Engineering Ethics* 28, 6 (2022)· Maggi Savin-Baden, D. Burden, Helen Taylor, “The Ethics and Impact of Digital Immortality”, *Knowledge Cultures* 5, 2 (2017), σσ. 178-196.

7. C. Öhman, *The Afterlife of Data. What Happens to Your Information When You Die and Why You Should Care*, MIT Press, Cambridge 2020· G. Spitale, F. Germani, “The Making of Digital Ghosts: Designing Ethical AI Afterlives”, *arXiv preprint arXiv:2511.20094* (2025).

τῆς σχέσεως ἀνθρώπου καὶ ἱεροῦ⁸. Ἡ τεχνολογία, ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς νεωτερικότητος ἐπηρεάζει τὴ σφαῖρα τῆς θρησκευτικῆς πίστεως⁹, σήμερα ὡς καταλυτικὸς παράγοντας τῆς ἄυλης βιοσφαίρας τοῦ ἀνθρώπου προσδίδει κύρος σὲ ἐπιλογές καὶ πρακτικὲς ποὺ ἄλλοτε περιέβαλλε σχεδὸν ἀποκλειστικὰ τὸ πεδίο τοῦ ὑπερβατικῆς.

Ἡ ἰδέα ἐνὸς αὐτόνομου τεχνο-υποκειμένου, ποὺ θὰ μπορεῖ νὰ ὀργανώσῃ τὸν κοινωνικὸ μας βίον καὶ τὶς προσωπικὲς μας ἐπιλογές πυροδοτεῖ τὴ βασικὴ ἀνθρώπινη φοβία ἐνὸς ἀγῶνα μὲ ἀνθρωπομορφικὸ ἔχθρο. Ὁ ἄνθρωπος δηλαδὴ μπορεῖ νὰ βρεθῆ ἀντιμέτωπος μὲ μία ὄντοτητα ποὺ τοῦ μοιάζει πολὺ, ἀλλὰ τὸν ξεπερνᾷ σὲ γνώσεις καὶ ἰσχύ καὶ προσδιορίζεται ἀπὸ μία βούληση ἀπόλυτη, ἐκτὸς τῶν ἀνθρωπίνων ἠθικῶν ὁροσῆμων. Ἄν καὶ μακρινὸ ἢ καὶ μυθοπλαστικὸ πρὸς τὸ παρόν, τὸ δεῦτερο αὐτὸ σενάριο ὑπογραμμίζει τὴ δυνατότητα τῆς Τ.Ν. νὰ προκαλεῖ ἓνα κρᾶμα ἀνησυχίας καὶ φαντασιακῆς προβολῆς τοῦ μέλλοντος. Ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ἀνασκαλεύουν θρησκευτικὲς ἀναπαραστάσεις τοῦ μακρινοῦ παρελθόντος καὶ ὑπονοοῦν ιδιότητες τοῦ τεχνολογικοῦ κόσμου, οἱ ὁποῖες κάποτε ἀποδίδονταν σὲ ὑπερφυσικὲς ὀντότητες.

Ὁ ἀλγοριθμικὸς μετασχηματισμὸς δὲν ἐγείρει λοιπὸν μόνον τεχνικὰ διλήμματα, ἀλλὰ καὶ θεμελιώδη ἐρωτήματα γιὰ τὸν σκοπὸ καὶ τὸ νόημα τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως, γιὰ τὴν οὐσία καὶ τὸν προσανατολισμὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας, ἐρωτήματα ποὺ ἔλκουν γιὰ αἰῶνες τὸν θρησκευτικὸν λόγον. Σὲ μία ἐποχὴ συνεπῶς ποὺ ἡ Τ.Ν. δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ σημαντικώτερη τεχνολογικὴ ἐξέλιξις ἀλλὰ τὸ στοιχεῖο ποὺ διαμορφώνει τὶς ἐξελίξεις, ἡ σχέση τῆς Τ.Ν. μὲ τὴ θρησκευτικὴ ἰδέα τοῦ ἱεροῦ ἀποκτᾷ ἰδιαίτερη βαρύτητα, καθὼς γίνεται τὸ πεδίο στὸ ὁποῖο καλούμαστε ὄχι

8. Πρόκειται γιὰ μία ἐννοιολόγησι τῆς *ἱερότητας* πρὸς κοντὰ στὸ μαγικὸ στοιχεῖο πρωτογονικῶν θρησκευτικῶν ἐκδηλώσεων, ποὺ μπορεῖ νὰ λειτουργεῖ ὡς φαρμακεία τῆς ὄντολογικῆς ἀβεβαιότητος καὶ ὑποκατάστατο πνευματικότητος. Εἶναι μία «ἱερότητα» ποὺ διαχωρίζεται ἀπὸ τὸ σωτηριολογικὸν ρίσκον τῆς ἐλευθερίας, ποὺ ὑπόσχεται νὰ γεμίσει τὸν ἀνθρώπινον βίον ὅταν κενώνεται, νὰ ἀνυψώνεται ὅταν ταπεινώνεται (*Β' Κορ.* 12, 10). Γιὰ τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν τὸ ἐνδεχόμενον τῆς τεχνολογικῆς προόδου χωρὶς ἠθικὴν ἐπίγνωση τῆς ἀνθρωπίνης εὐθύνης γιὰ τὰ ἀποτελέσματά της ἀποτελεῖ μία ἀρνητικὴ προοπτικὴ.

9. Γ. Μαντζαρίδης, *Κοινωνιολογία τοῦ Χριστιανισμοῦ*, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 170-171 κ.ά.

μόνο να απαντήσουμε στο ερώτημα ποιός είναι ο άνθρωπος, αλλά και πώς ζει ο άνθρωπος στον κόσμο.

B. Τò ιερό και ή T.N. στην ύστερη νεωτερικότητα

Τò ιερό αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις και καταστατικές έννοιες τής ανθρωπίνης κοινωνίας. Τήν παρουσία του ιεροῦ μπορεί κανείς να τήν έντοπίσει σε κάθε πολιτισμό, ακόμη και ως διάπυρη άρνησή του, ως άμφισβήτηση ή ύποδόρια πολιτισμική άναφορά. Δέν μπορεί λοιπόν κανείς να κατανοήσει πλήρως μία κοινωνία, άν δέν κατανοήσει τή νοηματοδότηση του ιεροῦ σε αὐτήν· ούτε μπορεί να άντιληφθει τή έννοια του ιεροῦ σε έναν πολιτισμό, χωρίς να μελετήσει τήν κοινωνία μέσα στην όποία τò ιερό άποκτá περιεχόμενο, λειτουργία και νόημα. Είμαι προφανές ότι οί κοινωνικές έπιστήμες αναλύουν τήν έννοια του ιεροῦ μέσα στους πολιτισμικούς άρμούς του και όχι ως όντολογική κατηγορία, κάτι που δέν θά μπορούσαν άλλωστε να πράξουν ούτε τò έπιτρέπουν οί μεθοδολογίες τους.

Τò ιερό συνδέεται με συλλογικές πρακτικές, τελετουργικά, σύμβολα και έννοιες, που συγκροτούν και συνδέουν τούς ανθρώπους σε κοινότητες κατά τήν ντυρκειανή προσέγγιση¹⁰. Σύμφωνα με αὐτήν, τò ιερό άποδίδεται σε στοιχεία που διαχωρίζονται από τò καθημερινό κατά τή συλλογική άναγνώριση και έλκουν τόν σεβασμό τους από μία κοινότητα. Κάθε θρησκεία και κάθε κοινωνία δίνει στο ιερό τò δικό της περίγραμμα, είτε πρόκειται για ιερό χώρο, είτε ιεροπραξία, είτε για ήθικες και κοινωνικές άρχές, είτε για μία κατάσταση πέρα από τά παροδικά και τά φθαρτά. Η σχέση του ιεροῦ και τής κοινωνικῆς πραγματικότητας είναι διαχρονική, αλλά δέν είναι συμμετρική· είναι συνεχής αλλά όχι ίδια. Πρόκειται δηλαδή για μία σχέση με διαφορετική ένταση και ποιότητα μέσα στον χρόνο, που επηρεάζεται από τις πολιτικές, κοινωνικές, δημογραφικές, έπιστημονικές και τεχνολογικές μεταβολές. Έτσι, αὐτò που μάς άποκαλύπτει ή κοινωνική μελέτη του

10. Έm. Durkheim, *The Elementary Forms of the Religious Life*, μετάφρ. K. E. Fields, Free Press, New York 1995 [1912].

ιερού δὲν εἶναι «τί εἶναι τὸ ἱερό» καθ' αὐτό, ἀλλὰ πῶς τὸ νοηματοδοτοῦν οἱ ἄνθρωποι σὲ κάθε ἱστορικὸ συγκείμενο.

Στὴ νεωτερικότητα, ἡ ἔννοια τοῦ ἱεροῦ δὲν ἐνώνει πλέον ὅλα τὰ μέλη μὲ τὴν ἴδια νοηματοδότηση γιὰ τὸν κόσμον καὶ τὴ θέση τοῦ ἀνθρώπου μέσα σὲ αὐτόν. Ὁ Berger (1967)¹¹ ἐπεσήμανε νωρὶς ὅτι ὁ σημερινὸς κόσμος δὲν καθορίζεται ὀλιστικὰ ἀπὸ μία ἐνιαία θρησκευτικὴ νοηματοδότηση. Ἀλλάζει λοιπὸν κάτι σήμερα; Πῶς τέμνεται ἡ τεχνολογικὴ καινοτομία μὲ τὴ θρησκευτικὴ νοηματοδότηση τῆς ἀνθρώπινης δράσης; Πῶς ἐπιδρᾷ ἡ ἀλληλεπίδρασή τους στὴν κατανόηση τῆς αἰτίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς;

Τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ ἀνασηματίζονται στὸ πλαίσιο τῆς ὕστερης νεωτερικότητας, στὸ ὁποῖο φαίνεται νὰ ρευστοποιοῦνται ὅλες οἱ βεβαιότητες καὶ ὅλα τὰ σταθερὰ σημεῖα ἀναφορᾶς, διαμορφώνοντας νέες σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴ θρησκεία, ποικιλότροπες ἰδέες γιὰ τὴν ταυτότητα, τὴν πολιτικὴ συγκρότηση καὶ τὸ κοινωνικὸ γίγνεσθαι.

Στὴ δημόσια σφαῖρα σήμερα, τὸ ἱερό δὲν περιορίζεται στὸν θρησκευτικὸ βίον. Γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἱερὴ φλόγα ἀθλητικῶν γεγονότων, τὴν ἱερότητα τῆς σημαίας καὶ ἄλλων συμβόλων, τὴν ἱεροτελεστία ἑνὸς δημοσίου “event”. Αὐτὴ ἡ ποικιλομορφία δὲν ἀναιρεῖ τὴ θρησκευτικὴ ἔννοια τοῦ ἱεροῦ, ἀλλὰ δείχνει ὅτι ἡ τελευταία βρίσκεται ὑπὸ διαπραγματεύση στὶς πλουραλιστικὲς κοινωνίες. Ἀκόμη περισσότερο, ἡ αὐτὴ πραγματικότητα μοιάζει μὲ ἕναν ὠκεανὸ εἰκόνων, πληροφοριῶν καὶ δεδομένων ἀνιεράρχων καὶ ἀταξινόμητων. Σὲ τί θὰ μετεξελιχθεῖ ὁ ἱλιγγιώδης πλουραλισμὸς τῶν ἀναφορῶν καὶ τῶν δεδομένων στὴν ἐποχὴ ποῦ ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη ἀπαντᾷ μὲ βεβαιότητα στὰ ἐρωτήματα ποῦ τῆς δίδονται καὶ ὑπόσχεται ἀλγοριθμικὴ τάξη ἔναντι τοῦ ρευστοῦ καὶ ἀγνώστου;

Τὶς τελευταῖες δεκαετίες γίναμε μάρτυρες ραγδαίων ἀλλαγῶν: ἀπὸ τὶς παραδοσιακὲς μορφὲς θρησκευτικότητας στὴν ἐμφάνιση νέων πρακτικῶν καὶ ἀναφορῶν ταυτότητας καὶ στὴ συνέχεια σὲ ἐντελῶς νέες ἐκφράσεις, ἀκόμη καὶ online, θρησκευτικότητας. Σήμερα δὲν μᾶς ἀπασχολεῖ μόνον ἂν τὰ συστήματα τεχνητῆς νοημοσύνης ἐπηρεάζουν τὴν ἰδέα ποῦ ἔχουν οἱ σύγχρονοι ἄνθρωποι γιὰ τὸ ἱερό ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ ἴδια ἡ τεχνολογία

11. P. L. Berger, *The Sacred Canopy*, Doubleday, Garden City, NY 1967.

ένδύεται με χαρακτηριστικά που μέχρι τώρα αποδίδαμε στην επικράτεια του ιεροῦ.

Αναδυόμενες «τεχνο-θρησκείες χωρίς Θεό», όπως τις ονομάζει ο Χαράρι, υπόσχονται «εὐτυχία, εἰρήνη, δικαιοσύνη καὶ “αἰώνια ζωὴ”... ἀλλὰ ἐδῶ, στὴ Γῆ μὲ τὴ βοήθεια τῆς τεχνολογίας, καὶ ὄχι μετὰ τὸν θάνατο μὲ τὴ βοήθεια ὑπερφυσικῶν ὄντων». Υπόσχονται δηλαδή μία ἐγκόσμια «σωτηρία μέσω τῆς τεχνολογίας»¹². Ὅλοένα καὶ περισσότερο λοιπὸν γίνεται λόγος γιὰ μία ντετερμινιστικὴ τεχνολογικὴ διαδικασίᾳ, ἡ ὁποία, ὅπως τὴν προσδιόρισε στὸ ἔργο του ὁ Ul. Beck, ἐπιφέρει «μιὰ μεταφορὰ ἀπὸ τὴ σωτηριολογικὴ θρησκευτικὴ πίστη στὶς ἐπίγειες, ἐκκοσμιευμένες παραγωγικὲς δυνάμεις τῆς τεχνολογίας καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ὁ Beck ἐπισημαίνει πῶς ἐπανανοηματοδοτοῦνται στὴν ἐσωτερικὴ δημόσια σφαῖρα οἱ ἔννοιες τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τοῦ ἐπιθυμητοῦ καὶ τοῦ ἀπαράδεκτου»¹³, ἐνῶ ἐπανερχοῦνται στὴ δημόσια σφαῖρα διλήμματα καὶ ἐπιλογές με βαρύνουσα σημασία γιὰ τὶς θρησκευτικὲς κοινότητες ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ σύνολο τοῦ κοινωνικοῦ σώματος καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ νομοθετικῶν θεσμῶν. Γιὰ τὴν κοινωνιολογικὴ ἀνάλυση, αὐτὴ ἡ προοπτικὴ εἶναι ἐνδεικτικὴ ἐνὸς νέου πολιτισμικοῦ παραδείγματος.

Γ. Ἀπὸ τὴν κοινότητα στὶς ψηφιακὲς ομάδες

Εἶναι σαφές ὅτι ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη ὡς ἓνα ἀνθρώπινο τέχνημα ἐνσωματώνει τὰ μοτίβα τοῦ πολιτισμικοῦ μας παραδείγματος καὶ μέσα ἀπὸ αὐτὰ ἀντλεῖ τὰ στοιχεῖα τῶν θρησκευτικῶν ἀφηγήσεων, τὶς ἠθικὲς προτεραιότητες, τὶς αἰσθητικὲς ἐπιλογές, τὴν ἔλλογη περιγραφή τῶν πεποιθήσεων καὶ τῶν θρησκευτικῶν ἐμπειριῶν. Μπορεῖ νὰ ἀναπαράγει τὰ στοιχεῖα αὐτὰ καὶ νὰ κατασκευάζει νέα εἴτε στὸ πλαίσιο

12. Y. Harari, “Salvation by Algorithm: God, Technology and the New 21st-Century Religions”, *The New Statesman* (9 September 2016), <https://www.newstatesman.com/politics/2016/09/salvation-by-algorithm-god-technology-and-the-new-21st-century-religions> [09.09.2025].

13. X. N. Τσιρώνης, *Θρησκεία καὶ κοινωνία στὴ δεύτερη νεωτερικότητα. Λόγοι, διάλογοι καὶ ἀντίλογοι στὸ ἔργο τοῦ Ul. Beck*, ἐκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2013, σ. 158.

μιᾶς θρησκευτικῆς κοινότητος εἴτε στὸ πλαίσιο μιᾶς συγκρητιστικῆς σύνθεσης. Μὲ ἄλλα λόγια, τὰ συστήματα τεχνητῆς νοημοσύνης μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὴ βαθύτερη κατανόηση τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου, μποροῦν ὅμως νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν κατασκευὴ μιᾶς νέας θρησκευτικῆς κίνησης μὲ τὰ ὑλικά τῶν παλαιῶν.

Ἡ αὐστηρὴ διχοτόμηση μεταξὺ ἱεροῦ καὶ κοσμικοῦ στοιχείου, ποὺ ὁ Ντυρκὲμ ἔθεσε στὸ ἐπίκεντρο τῆς κατανόησης τοῦ κόσμου καὶ τῆς σχέσεώς του μὲ τὸ θρησκευτικό, σήμερα μοιάζει νὰ τίθεται ὑπὸ ἀμφισβήτηση. Τὰ σύνορα μεταξὺ τοῦ ὑλικοῦ καὶ τοῦ ἀύλου γίνονται πορώδη, ἡ ἀνθρώπινη ἐμπειρία ἐπεκτείνεται στὸν ψηφιακὸ κόσμο, ἡ συνάντηση μὲ τὸ «ἕτερο» ἀναπτύσσεται ὡς δυνατότητα τῶν ψηφιακῶν διεπαφῶν καὶ τὸ αὐθεντικὸ μπορεῖ νὰ ὀρίζεται μὲ βᾶση τὴν ἀτομικὴ προαίρεση καὶ ὄχι τὴ συλλογικὴ ἀναγνώριση. Ἡ κοινότητα ποὺ ἀποδίδει συλλογικὰ τὴν τιμὴ καὶ τὸν σεβασμὸ πρὸς τὸ ἱερὸ ὑπαναχωρεῖ σὲ ἕναν κόσμο ποὺ μοιάζει μὲ πίνακα πουαντιγισμοῦ: κάθε ψηφίο καὶ κάθε πινελιὰ δὲν διεκδικεῖ τὴν αὐθεντικότητα τῆς συμμετοχῆς του στὸ ὄλο, ἀλλὰ τὴν πληρότητα ὡς αὐτόνομο ὄλο¹⁴.

Ἔτσι, στὴν ὕστερη νεωτερικότητα συνετελέσθη μία παράδοξη διαδικασία ἀπο-ιεροποίησης διὰ τοῦ πληθωρισμοῦ: ἡ ἔννοια τῆς ἱερότητας ἀποδόθηκε σὲ ἕνα φάσμα πραγμάτων, ἐννοιῶν καὶ συνθηκῶν, ποὺ συχνὰ δὲν εἶχαν καμμία σχέση μὲ τὴ θρησκεία, τὸ ὑπέρχονο ἢ τὸ ὑπερβατικό. Διαμορφώθηκε σταδιακὰ ἡ ἀντίληψη ὅτι τὰ πάντα μπορεῖ νὰ ὀνομασθοῦν ἱερά καὶ ταυτόχρονα τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ θεωρεῖται ἱερό, τοῦλάχιστον μὲ τοὺς ὅρους μὲ τοὺς ὁποίους γινόταν κατανητὴ ἡ ἔννοια στὶς παραδοσιακὲς κοινωνίες.

Θὰ μπορούσε λοιπὸν σήμερα ἡ παντοδυναμία, ὁ ἄυλος χαρακτήρας καὶ ἡ ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη ποὺ κάποιοι ἐπιφυλάσσουν στὶς ἀποφάνσεις τῆς Τ.Ν. νὰ συγκροτήσουν μία νέα ἰδέα γιὰ τὴν ἱερότητα; Ἡ συζήτηση αὐτὴ δὲν ἀφορᾷ προφανῶς τὴ θεολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ ἱεροῦ ἀλλὰ τὸ ἱερὸ ὡς κοινωνικὰ παραγόμενο καὶ θεσμικὰ ἀναγνωρισμένο στοιχεῖο τῆς συλλογικῆς μας συγκρότησης. Σὲ αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο, μποροῦμε ἤδη νὰ κατηγοριοποιήσουμε μοτίβα ἱερότητας ποὺ ἀποδίδονται σὲ κάποιο βαθμὸ στὴν Τ.Ν.:

14. Χ. Ν. Τσιρώνης, *Κοινωνικὸς ἀποκλεισμὸς καὶ ἐκπαίδευση στὴν Ὑστερη Νεωτερικότητα*, ἐκδ. Βάνια, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 354.

α. Ένα αξιοσημείωτο ποσοστό των χρηστών αναζητᾶ πνευματική καθοδήγηση, συμβουλές και προοπτικές για τὴν προσωπική εὐημερία μέσω συστημάτων Τ.Ν.¹⁵. Ἡ χρήση αὐτῆ προσαρμόζεται στοὺς χρόνους και τις ἀναζητήσεις κάθε ἐνδιαφερομένου, δίδοντας προσωπικὸ χαρακτηριστὴρ στὴ διεπαφή. Ἡ ἐπικοινωνία διαμορφώνεται κατὰ βούληση, ὥστε τὸ σύστημα νὰ «συνομιλεῖ» μὲ τὸν χρήστη, νὰ «γνωρίζει» τὰ προσωπικά ζητήματα ἢ τις καταναλωτικές του συνήθειες. Ὁ ἀνθρωπομορφισμὸς τῶν ὄρων «συνομιλεῖ» καὶ «γνωρίζει», ἐνισχύει τὴν ψευδαίσθηση μιᾶς προσωπικῆς θεότητας, ποὺ καθοδηγεῖ καὶ θεραπεύει.

β. Οἱ ἀποφάνσεις τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης ἀντιμετωπίζονται ἀπὸ ἀρκετοὺς ἀνθρώπους μὲ ἀδιαμφισβήτητη ἀποδοχή καὶ ἔλλειψη κριτικὸυ στοχασμοῦ. Ὁ ἀνθρώπος αἰσθάνεται πολὺ μικρὸς νὰ κρίνει τις ἀπαντήσεις ἐνὸς συστήματος ποὺ ἔχει τόσο μεγάλες ὑπολογιστικὲς δυνατότητες.

γ. Ἡ νομιμοποίηση τῆς Τ.Ν. στηρίζεται στὸν ἐπιστημονικὸ λόγο, ἕναν ἀπὸ τοὺς βασικοὺς παράγοντες κύρους σήμερα.

δ. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν συστημάτων Τ.Ν. συνδέεται συχνὰ μὲ τὴν ἀναμόρφωση τῆς κοινωνικῆς μας ζωῆς, μὲ τὴν ἀντιμετώπιση ὑγειονομικῶν κινδύνων ἀκόμη καὶ μὲ τὴν ὑπέρβαση τῶν βιολογικῶν περιορισμῶν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μέσω γενετικῶν παρεμβάσεων. Διερευνᾶται ἐπίσης ἡ πιθανότητα σύνδεσης τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως μὲ τὰ συστήματα αὐτά. Ὅλα τοῦτα ἀνοίγουν τὴ συζήτηση γιὰ μία πρωτοφανῆ καὶ βαθύτερη «ἔνωση» ἀνθρώπου καὶ τεχνημάτων.

15. Βλ. καὶ Breanne Laird, D. R. Van Tongeren, J. N. Hook, Bridgette Do, T. Hall, Jennifer Huberty, “Exploring User Perceptions of a Mobile App for Religious Practices”, *Journal of Religion and Health* 63, 3 (2024), σσ. 2068-2090· R. Cole-Turner, “Artificial Intelligence and Human Spirituality: Is a Spiritual Chatbot a Good Idea?”, *Theology and Science* 23, 3 (2025), σσ. 471-486· M. V. Heinz, D. M. Mackin, Brianna M. Trudeau, Sukanya Bhattacharya, Y. Wang, Halley A. Banta, Abi D. Jewett, Abigail J. Salzhauer, Tess Z. Griffin, N. C. Jacobson, “Randomized Trial of a Generative AI Chatbot For Mental Health Treatment”, *NEJM AI* 2, 4 (2025)· Patty Van Cappellen, C. Nelson, Jenna Faith McClear, “The Power of Presence: Well-Being and Biopsychosocial Effects of Virtual Versus In-Person Religious Services”, *Psychology of Religion and Spirituality* 17, 4 (2025), σσ. 499-503· Molly G. Smith, T. N. Bradbury, B. R. Karney, “Can Generative AI Chatbots Emulate Human Connection? A Relationship Science Perspective”, *Perspectives on Psychological Science* 20, 6 (2025), σσ. 1081-1099.

ε. Ὑπάρχουν καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἐμφοροῦμενοι ἀπὸ ζηλωτικὴ στράτευση θέτουν τελικὰ ἀπέναντι στὸ ἱερὸ τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη, ὡσὰν νὰ εἶναι μία αὐθύπαρκτη δύναμη στὸ δίπολο ἱεροῦ καὶ κοσμικοῦ. Θεωροῦν ὅτι ἡ Τ.Ν. εἶναι δύναμη ἀπελευθέρωσης ἀπὸ τὶς θρησκευτικὲς ἀναφορὲς καὶ καταλύτης μιᾶς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ ὀρθοῦ λόγου ὡς ἀπολύτου καὶ μοναδικοῦ ὀρίζοντα νοήματος γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Στὸν βαθμὸ ποὺ αὐτὴ ἢ στάση ἀποκτᾶ ὀλισθικὸ –ἀκόμη καὶ κανονιστικὸ– χαρακτήρα, μεταβάλλεται *de facto* σὲ μία ἄτυπη σχεδὸν θρησκευτικὴ πρόταση.

στ. Συχνά, προβάλλονται στὴν Τ.Ν. συλλογικὲς ἀναπαραστάσεις, φοβίες, δέος, ἐλπίδες, διαμορφώνοντας μία κατὰ συνθήκη ἱεροπρεπὴ στάση πρὸς τὰ συστήματα αὐτά. Εἰδησεογραφικοὶ τίτλοι καὶ ἄρθρα χρησιμοποιοῦν θρησκευτικὰ μοτίβα καὶ ὅρους γιὰ τὴν Τ.Ν., κάνουν λόγο γιὰ τὴ λατρεία τῶν ἀλγορίθμων, τοῦ κώδικα κ.ἄ.¹⁶ καὶ ἀναφέρονται σὲ θρησκευτικὲς ὁμάδες ποὺ ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν ἀλγοριθμικὴ ἐξέλιξη¹⁷.

ζ. Ἀναπτύσσεται τέλος μία κουλτούρα, στὸ πλαίσιο τῆς ὁποίας ἡ Τ.Ν. ἐνδύεται ἓνα θρησκευτικὸ περίβλημα, ἀποκτᾶ κεντρικὸ ρόλο γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας καὶ ἐντάσσεται σὲ σενάρια τεχνο-αποκάλυψης ἢ σὲ ἓνα μετα-ανθρώπινο μέλλον. Τὰ σενάρια γιὰ τὸ τέλος ἢ τὴν ἀναγέννηση τοῦ κόσμου ἔρχονται στὸ προσκήνιο ἐπιφυλάσσοντας ἓναν κεντρικὸ ρόλο γιὰ τὴν Τ.Ν. στὴν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Ὅλοένα καὶ πιὸ συχνὰ ἀποδίδονται στὴν τεχνολογία ρόλοι παρόμοιοι μὲ αὐτοὺς τῆς θρησκείας: Δίδει ἀπαντήσεις σὲ σοβαρὰ ἐρωτήματα, στρέφει τὸ ἀνθρώπινο βλέμμα πρὸς συγκεκριμένους πτυχὲς τῆς ζωῆς μας, παρηγορεῖ, καθοδηγεῖ. Προσφέρει τέλος μία ὑπόσχεση μοναδικότητας (*Singularity*). Σύμφωνα μὲ αὐτήν, ὅταν ἡ Τ.Ν. ξεπεράσει ἀνυπέβλητα τὴν ἀνθρώπινη νόηση, τὰ ἐρωτήματα θὰ παύσουν νὰ ὑφίστανται, ἀπελευθερώνοντας τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ βᾶρος εὐθυνῶν καὶ ἐρωτημάτων σὲ μία τεχνολογικὰ παραδείσια ἀναλογία. Ἄλλωστε,

16. Gr. Epstein, “Silicon Valley’s Obsession With AI Looks a Lot Like Religion”, στὸ: <https://thereader.mitpress.mit.edu/silicon-valleys-obsession-with-ai-looks-a-lot-like-religion> [02.09.2025].

17. Βλ. γιὰ παράδειγμα *Way of the Future* (WOTF 2017-2021), Theta Noir, et al.· Y. N. Harari, “Salvation by Algorithm: God, Technology and the New 21st-Century Religions”, ὁ.π.: B. Rähme, Inken Prohl, “Religious Studies Approaches to the Intersection of Artificial Intelligence and Religion: Formations Analogous to Religion”, *Religion* 55, 3 (2025), σσ. 573-595.

στήν «κοινωνία τῆς πληροφορίας»¹⁸, ἡ «πληροφορία» διαχέεται, αὐτονομεῖται ἀπὸ κοινωνικοὺς στόχους, εἰδωλοποιεῖται ὡς τὸ κύριο ἀγαθὸ γιὰ τὸ ὁποῖο ἢ μὲ τὸ ὁποῖο καταστρέφονται θεσμοὶ ἢ καὶ ἀνθρώπινες ζωές, γίνονται πόλεμοι, ἐντείνονται ἀνταγωνισμοὶ καὶ κινητοποιοῦνται ἄνθρωποι καὶ συστήματα γιὰ τὴν πρόσκτηση καὶ τὴ διαχείρισή της. Ἐνα τεχνολογικὸ σύστημα ποὺ δύναται νὰ συγκεντρώνει μαζικὰ καὶ ταχύτατα πληροφορίες καὶ νὰ τις διαχειρίζεται δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ προκαλεῖ ἀνάμικτα συναισθήματα δέους, θαυμασμοῦ καὶ φόβου. Δὲν σπανίζουν πλέον καὶ ἐκεῖνοι ποὺ προσδοκοῦν τὴν ἐπίλυση μέσῳ τῆς Τ.Ν. σοβαρῶν προβλημάτων τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς σὲ μία «ἀμοιβαία προγραμματιζόμενη ἁρμονία» ἀνθρώπων καὶ τεχνικῶν συστημάτων, ὅπως εὔστοχα περιγράφει τὸ ποίημα τοῦ Richard Brautigan “All Watched Over by Machines of Loving Grace”. Ἡ ἔννοια τῆς Τ.Ν. καθίσταται ἔτσι συνώνυμο τοῦ ἀνυπέροχου ὑπερέρου, ποὺ ἐπενδύεται μὲ ἐκκοσμικευμένα θρησκευτικὰ γλωσσικὰ μοτίβα.

Δ. Ὁδεύοντας πρὸς τὸ μέλλον:

Ἀπὸ τὴν κοινότητα στὰ *spolia* τῶν “bytes”

Ἡ διερεύνηση τῆς σχέσεως μεταξὺ θρησκείας καὶ τεχνητῆς νοημοσύνης ἀναδεικνύει δύο βασικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ καιροῦ μας: τὴ «μελαγχολία» τῶν παραδοσιακῶν θεσμῶν (κλωνισμὸς τῆς ἀποδοχῆς τους καὶ τοῦ νομιμοποιημένου τους ρόλου) καὶ τὴν κρίση τῆς αὐθεντίας. Βασικοὶ θεσμοὶ τῶν νεωτερικῶν κοινωνιῶν (δικαιοσύνη, θρησκευτικοὶ θεσμοί, οἰκογένεια) διέρχονται μία φάση ἀμφισβήτησης: τοὺς ἀποδίδονται ἀκόμη εὐθύνες γιὰ τὴν ἐμφάνιση κοινωνικῶν παθολογιῶν. Ὁ ὀρίζοντας νοήματος, ποὺ ἄλλοτε ἦταν τὸ βασικὸ μοτίβο πάνω στὸ ὁποῖο ἡ κοινωνία κεντοῦσε τὴ συνοχὴ της, σήμερα μοιάζει περισσότερο μὲ ἓνα μορφοκλάσμα (fractal) ἀπειράριθμων ἐπιλογῶν καὶ τρόπων, ποὺ ὀδηγοῦν σὲ διαφορετικὲς ἢ καὶ σὲ ἀντιτιθέμενες στάσεις ζωῆς. Κατὰ τὸ παρελθόν, ἔντονη συζήτηση διεξήχθη στὸ πεδίο τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν γιὰ τὴν «οὐσία» καὶ τὸ «περιεχόμενο» τοῦ ἀνθρώπινου καὶ

18. Γιὰ τὸν ὄρο *κοινωνία τῆς πληροφορίας* βλ. καὶ D. Bell, *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, Basic Books, New York 1973.

του τεχνικού στοιχείου στην πανανθρώπινη πολιτισμική κληρονομιά και αναζητήθηκαν ένδεχόμενες διαφοροποιήσεις μεταξύ του «τεχνολογικού πολιτισμοῦ» και του «πνευματικού πολιτισμοῦ/καλλιέργειας»¹⁹. Στή ρευστή νεωτερικότητα²⁰, τὰ ὅρια μεταξύ ἱεροῦ καὶ κοσμικοῦ, ὅπως καὶ τὰ ὅρια «μεταξὺ φύσης καὶ πολιτισμοῦ, τοπικοῦ καὶ παγκόσμιου, δημόσιου καὶ ιδιωτικοῦ» γίνονται πορώδη²¹. Συντελείται ἔτσι ἡ ὑπέρβαση ἄλλοτε στεγανῶν πεδίων «καὶ ἀνακύπτουν ἀπροσδόκητες σχέσεις καὶ διασυνδέσεις, οἱ ὁποῖες ἐπιβάλλονται ἢ ἀπορρίπτονται»²².

Ἡ Τ.Ν., ἱεροποιώντας τὸ κοσμικὸ, ἐκκοσμικεύει τὸ ἱερὸ στρέφοντας τὸ βλέμμα ἀπὸ τὸ μυστήριο στὴν ἀμεσότητα, στὴν ταχύτητα τῶν ἀπαντήσεων μακριὰ ἀπὸ κάθε ἀπόπειρα ἀποφατικῆς προσέγγισης τοῦ μυστηρίου. Τὸ ἱερὸ τελικὰ συνδέεται μὲ τὸ ἀκαριαῖο, ἀποσωματοποιημένο καὶ ὀρθολογικὸ καὶ κατανοεῖται ὡς «πηγή» ποὺ ἀπαντᾷ ἀκαριαῖα, ἀποσωματοποιημένα καὶ ὀρθολογικά. Ἀπαντήσεις προερχόμενες ἀπὸ ἓνα ἀλγοριθμικὸ σύστημα ποὺ βρίσκεται παντοῦ καὶ ἀποκρίσεις ποὺ παράγονται στὰ «μαῦρα κουτιά»²³, χωρὶς νὰ μποροῦμε νὰ καταλάβουμε μὲ ποιὸν τρόπο ἐξάγονται, γίνονται συχνὰ δεκτὲς μὲ ἓνα ἄλλα πίστεως, κάποτε καὶ ὡς μία μορφή πίστεως. Ἡ πεποίθηση ὅτι ἡ τεχνολογία δίδει πάντοτε τὴν καλύτερη λύση-ἀπάντηση, ὅποιο κι ἂν εἶναι τὸ ἐρώτημά μας ἀνεξαρτήτως τῶν ἠθικῶν, κοινωνικῶν, πολιτιστικῶν ἢ καὶ θρησκευτικῶν παραμέτρων τῆς πραγματικότητας, ὀρίζεται σήμερα μὲ τὸν ὄρο *Technochauvinism*²⁴. Ὁ ὄρος αὐτὸς πλαισιώνεται κατὰ βάση ἀπὸ μία «μαγική» ἀντίληψη γιὰ τὶς δυνατότητες καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς τεχνολογίας στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία.

19. Ἰω. Πέτρου, *Σύγχρονη Κοινωνική Θεωρία*, ἐκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2021, σσ. 27-41.

20. Z. Bauman, *Liquid Modernity*, Polity Press, Cambridge 2000· Χ. Ν. Τσιρώνης, Ὁ Καταναλωτισμὸς στὴ σύγχρονη Κοινωνική Θεωρία. Τομὲς στὸ ἔργο τοῦ Z. Bauman, ἐκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2013, σσ. 201-222.

21. G. Mythen, *Ulrich Beck: A Critical Introduction to the Risk Society*, Pluto Books, London 2004, σ. 185.

22. U. Beck, "World at Risk: The New Task of Critical Theory", *Development and Society* 37, 1 (2008), σσ. 1-21, ἐδῶ σ. 15.

23. F. Pasquale, *The Black Box Society. The Secret Algorithms That Control Money and Information*, Harvard University Press, Cambridge, MA 2015.

24. Meredith Broussard, *Artificial Unintelligence. How Computers Misunderstand the World*, The MIT Press, Cambridge, MA 2018, σσ. 75, 122, 156 κ.ά.

Οι αλγόριθμοι μπορούν να παρουσιάσουν ή να έρμηνεύσουν ιερά κείμενα με αυτόεπιβεβαιωτική έπιτελεστικότητα²⁵, να αναδείξουν σχέσεις μεταξύ κειμένων, γραμματολογικές ή άλλες διαφορές, παράλληλα χωρία. Μπορούν μάλιστα να παράγουν κείμενα με βάση τη στατιστική ανάλυση και την έπεξεργασία πληροφοριών. Μπορούν να προσφέρουν έρμηνείες, διδασκαλία και λατρευτικές έκφράσεις. Όστόσο, ή έρμηνεία τους δέν συνδέεται με μία βιωματική έμπειρία. Η αλγοριθμική λειτουργία δέν έξαρτάται από την πρόσληψη τής κοινότητας ή τή συμφωνία τής παραδόσεως, ούτε από τή νοηματοδότηση που προκύπτει από τή σχέση των μελών. Είναι σωστή τέλος ή κοινωνιολογική παρατήρηση ότι ή τεχνητή νοημοσύνη στερείται τής έγγενους κοινωνικής βάσεως τής ανθρωπίνης νοημοσύνης, γεγονός που έχει σημαντικές συνέπειες για τή συγκρότηση τής κοινωνικότητάς μας, αν παραθεωρήσουμε μάλιστα τήν ανθρωπίνη κρίση για χάρη τής αλγοριθμικής λειτουργίας²⁶.

Η κοινότητα μεταλλάσσεται σε θραύσματα bytes, ενώ ή καθοδήγηση συνδέεται πλέον με τήν αλάνθαστη παραγωγή άποφάνσεων. Η άυθεντικότητα και ή έξουσία μεταφέρονται από τήν έννοια του ανθρώπου ως κοινωνού τής ιερότητας στην «τέλεια» αλγοριθμική λειτουργία. Τα συστήματα Τ.Ν., χωρίς να είναι άυθεντικοί έρμηνευτές, παρουσιάζονται ως τέτοιοι. Μέσω έπαναλαμβανόμενων διεπαφών, οί αλγοριθμικές άποφάνσεις έμφανίζονται από τον ιδιωτικό ως τον δημόσιο χώρο ως άυθεντικές και όρθες έπιτελέσεις.

Η Τ.Ν. καταλαμβάνει μία κατά συνθήκη ιερότητα μέσα σε έναν κύκλο ταχύτητας²⁷, μαζικότητας, τυποποιημένης επανάληψης και άυτο-

25. Η Beth Singler αναλύει πώς ή Τ.Ν. αναλαμβάνει τον ρόλο τής έρμηνείας του θρησκευτικού στοιχείου υπερβαίνοντας τήν έννοια τής παραδοσιακής άυθεντίας, καθώς και τον τρόπο με τον όποιο μέσα από τή λειτουργία των Μεγάλων Γλωσσικών Μοντέλων αναδύονται μεταμοντέρνα έσχατολογικά άφηγήματα και θρησκευτικές αντίληψεις για τον κόσμο, τον άνθρωπο και τή ζωή. Η Singler περιγράφει άκόμη πιθανές στάσεις των θρησκειών έναντι των νέων προκλήσεων. Βλ. σχετικά Beth Singler, *Religion and Artificial Intelligence. An Introduction*, Taylor & Francis, London 2024.

26. H. Collins, *Artificial Intelligence. Against Humanity's Surrender to Computers*, John Wiley & Sons, NJ 2018.

27. Η συμπύκνωση του χρόνου και ή δόμηση του τρόπου ζωής στα όρια και τα μέτρα τής ταχύτητας κατά τήν ύστερη νεωτερικότητα προκαλεί άμφισημία και δίδει τήν άίσθηση μίας ταυτόχρονης κυριαρχίας αλλά και εύαλωτότητας έναντι του χρόνου. Βλ.

επιβεβαίωσης, δημιουργώντας μία αναδυόμενη αναλογία του ιεροῦ στην ὑστερη νεωτερικότητα: Οἱ ἀλγοριθμικές πραγματώσεις ὑπερβαίνουν τις ἀνθρώπινες δυνατότητες καὶ δύνανται νὰ εἶναι λυτρωτικές ἢ καταστροφικές. Ἡ ἀπρόσωπη δύναμη, πὸν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὑπὲρ ἢ κατὰ τοῦ κόσμου, οἱ δρόμοι τῆς σύνεσης καὶ τῆς ἀπερισκεψίας, τὰ ἀξιακὰ διλήμματα εἶναι εἰκόνες διαχρονικὰ καταγεγραμμένες στοὺς μύθους καὶ στὶς ἀφηγήσεις τῶν λαϊκῶν παραδόσεων πολλῶν καὶ διαφορετικῶν πολιτισμῶν. Διαμορφώνεται κατὰ κάποιον τρόπο μία ἄλλη ἰδέα γιὰ τὴν ἱερότητα ὡς μία κατάσταση κανονιστικῆς ἐπανάληψης καὶ ὄχι ἐξαιρέσεως, συμπαγοῦς ὁμογενοποίησης τῆς κατανόησής μας γιὰ τὸ ἐπιστητὸ καὶ ὄχι ἀναζήτηση τοῦ ὑπερβατικοῦ.

Ἡ πολιτισμικὴ ἐπίδραση τῆς T.N. εἶναι σημαντικὴ ὄχι μόνο γιὰ τὸ περιεχόμενο τῶν ἀπαντήσεων ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀπουσία ὀρισμένων ἀπαντήσεων. Μέσα ἀπὸ τις αὐτοματοποιημένες ἀποκρίσεις σὲ ἑκατομμύρια χρήστες, συγκροτεῖται ἓνα νέο αὐτονόητο ἢ ἓνα πλέγμα νοηματοδοτημένων σχέσεων γιὰ τὸν ρόλο τοῦ δρῶντος ὑποκειμένου καὶ γιὰ τὸ πλαίσιο τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως. Πρόκειται γιὰ μία πραγματικότητα πὸν δὲν «ὑπάρχει» ἀλλὰ κατασκευάζεται (γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τοὺς στίχους τοῦ E. E. Cummings: «Ἐνας κόσμος φτιαγμένος/ δὲν εἶναι ἓνας κόσμος γεννημένος»²⁸) καὶ μέσα σὲ αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ αἰσθάνεται μία ψευδῆ ὀλοκλήρωση καὶ πληρότητα, σὰν νὰ βρισκεται σὲ ἓναν κλειστὸ θάλαμο αὐτοεπιβεβαιωτικῆς παρουσίας τῆς πραγματικότητας χωρὶς τὰ ἐρεθίσματα τῆς ζωῆς ἢ καὶ τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὴν ἑτερότητα τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

Οἱ ἀλλαγές εἶναι συγκλονιστικές· δημιουργοῦν μία κατὰ κάποιον τρόπο «νέα κανονικότητα»²⁹. Συντελεῖται λοιπὸν ἓνας ριζικὸς κοινωνικὸς μετασχηματισμὸς, ἢ ἄλλως μία «μεταμόρφωση τοῦ κόσμου»³⁰. Ἡ ἀν-

σχετικὰ A. Reckwitz, H. Rosa, *Late Modernity in Crisis*, Polity Press, Cambridge 2023, σ. 136· H. Rosa, *Social Acceleration. A New Theory of Modernity*, Columbia University Press, New York Chichester, West Sussex 2013.

28. E. E. Cummings, "A world of made/ is not a world of born", στό: *Pity this busy monster, manunkind*. Βλ. E. E. Cummings, *1x1 [One Times One]*, Liveright 2002 [1944], σ. 14.

29. Ἀλ. Κατσιάρας, «Ἐπιλογικὸ. Ἡ ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία ἐνώπιον μιᾶς νέας "κανονικότητας" ("new normal") ἢ μιᾶς νέας "θηρησκευτικότητας"», *Θεολογία* 92, 1 (2021), σσ. 301-306.

30. Ul. Beck, *The Metamorphosis of The World*, Polity Press, Cambridge 2016.

θρωπότητα καλείται λοιπόν να διασφαλίσει την ήθικη εϋθυγράμμιση τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης³¹ καὶ τὴ ρύθμιση τῶν σχέσεων μὲ τὶς νέες τεχνολογίες, δίδοντας ἔμφαση στὶς ἀξίες ποὺ ἐξασφαλίζουν κοινωνικὴ συνοχὴ καὶ βιωσιμότητα.

Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο, τρεῖς ὁδοδείκτες προκύπτουν σὲ ἕναν ὀδικὸ χάρτη μέτρων μὲ στόχο τὴ διαμόρφωση ἑνὸς καλύτερου μέλλοντος γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Σὲ αὐτοὺς περιλαμβάνονται οἱ ἐξῆς ἀρχές καὶ δράσεις:

I. Σὲ προσωπικὸ ἐπίπεδο, ἡ στάση τοῦ «τεχνολογικοῦ ἀγνωστικισμοῦ» (ποὺ προτείνει ὁ Epstein)³² εἶναι ἀξιοπρόσεκτη, καθὼς ἀποφεύγεται ἡ ἄκριτη ἐμπιστοσύνη στὴν τεχνολογία καὶ ἐνθαρρύνεται μία στάση στοχασμοῦ καὶ εὐθύνης. Ἡ στάση αὐτὴ ἔναντι τῆς τεχνολογίας ἀποσκοπεῖ στὴ διαμόρφωση μιᾶς μετριοπαθοῦς καὶ στοχαστικῆς ἀντιμετώπισης τῶν ἐξελίξεων στὸν τομέα τῆς Τ.Ν. Πέρα ἀπὸ τὰ ἄκρα τῆς «τεχνολατρείας» καὶ τῆς «τεχνο-φοβίας» εἶναι ἀναγκαῖα μία ψύχραιμη καὶ ὠριμη ματιὰ στὰ πράγματα, ποὺ ἔχει στὴ βάση της τὴ διάκριση, ὥστε νὰ ἐπωφελεῖται ἡ ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὶς ἐξελίξεις καὶ νὰ προνοεῖ γιὰ τοὺς πιθανοὺς κινδύνους. Θὰ μπορούσαμε σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο νὰ ἀναφερθοῦμε καὶ στὸ παῦλειο χωρίο: «πάντα δὲ δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε· ἀπὸ παντὸς εἶδους πονηροῦ ἀπέχεσθε»³³.

Ὁ κριτικὸς ἀναστοχασμὸς εἶναι ἀναγκαῖος περισσότερο ἀπὸ ποτὲ σήμερα. Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ζεῖ σὲ ἕναν κόσμο ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἀκατάπαυστη ροὴ πληροφοριῶν, τὴν ἀνιεράρχητη παρουσίαση τρόπων ζωῆς καὶ ἀξιακῶν τοποθετήσεων, τὴν πληθώρα τῶν ἀναφορῶν γιὰ τὸν παγκόσμιο καὶ γιὰ τὸν τοπικὸ καμβᾶ τῆς ἀνθρώπινης δράσης. Ὅλα τοῦτα δὲν μπορεῖ νὰ δημιουργοῦν τὴν αἴσθησι μιᾶς ἀφαίρεσης τῆς

31. Βλ. σχετικὰ μετὰξὺ πολλῶν ἄλλων: B. Christian, *The Alignment Problem. Machine Learning and Human Values*, WW Norton & Company, New York 2020· I. Gabriel, “Artificial Intelligence, Values, and Alignment”, *Minds and Machines* 30, 3 (2020), σσ. 411-437· Hannak Rose Kirk, I. Gabriel, C. Summerfield, Bertie Vidgen, S. A. Hale, “Why Human–AI Relationships Need Socioaffective Alignment”, *Humanities and Social Sciences Communications* 12, 1 (2025), σσ. 1-9.

32. G. Epstein, *Tech Agnostic. How Technology Became the World’s Most Powerful Religion, and Why it Desperately Needs a Reformation*, MIT Press, Cambridge MA 2024.

33. Α΄ Θεσ. 5, 21-22.

ζωής, στὴν ὁποία τίποτε δὲν ἔχει νόημα, καμμία ἐπιλογή δὲν διαφέρει ἀπὸ ἄλλη. Ἄν ἡ ἀνοικτότητα, ἡ μετριοπάθεια καὶ ἡ διαλογικὴ στάση ζωῆς δὲν ὀδηγῆι τὸν ἄνθρωπο σὲ κατευθύνσεις ἀδελφοσύνης καὶ ἠθικῆς εὐθύνης, τότε ὁ πλουραλισμὸς τῶν σύγχρονων ἐμπειριῶν κινδυνεύει νὰ καταστῆ ἓνα ἀσύνδετο σχῆμα παραστάσεων, ἡ τεχνολογικὴ δύναμη ἓνα ὄχημα χωρὶς φρένα σὲ ἓναν πολιτισμὸ χωρὶς προορισμούς. Ὅπως ἄλλωστε σημειώνει ὁ Π. Βαλερύ, «πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς ἐλαφρὺς σὰν πουλὶ κι ὄχι σὰν φτερό»³⁴, ὥστε νὰ πλοηγηθῆι μὲ ὠριμότητα στὸ μέλλον.

II. Σὲ συλλογικὸ ἐπίπεδο, ἀπαιτεῖται ἡ κατεπείγουσα ἐκπαίδευση τῶν πολιτῶν καὶ ἡ παράλληλη ὀργάνωση πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν θεσμῶν ποὺ θὰ ἐπιβλέπουν, θὰ ρυθμίζουν καὶ θὰ διαχειρίζονται τὶς τεχνολογικὲς ἐφαρμογὲς ἀπὸ τὸν σχεδιασμὸ ὡς τῆ λειτουργία τους. Οἱ ἀρχὲς τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ, τῆς ἀσφάλειας καὶ τῆς δικαιοσύνης ὡς ἀδιάσπαστα μέρη τοῦ κοινωνικοῦ ἀφηγήματος μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν τοὺς ἀρμούς τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς καὶ τῆς βιώσιμης ἀνάπτυξης. Ἡ συζήτηση γιὰ τὴν ἠθικὴ εὐθυγράμμιση τῆς Τ.Ν. διεξάγεται σήμερα σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο καὶ αὐτὸ εἶναι ἓνα θετικὸ σημάδι. Μένει νὰ προετοιμασθοῦν κατάλληλα οἱ φορεῖς δημοσίου λόγου καὶ οἱ κοινότητες ἠθικῶν διδασχῶν, ὥστε ἡ συμμετοχὴ σὲ αὐτὸν τὸν διάλογο νὰ μὴν εἶναι χωρὶς προετοιμασία ἢ προσχηματικὴ. Ὁ γόνιμος καὶ ἐποικοδομητικὸς διάλογος, ἡ κριτικὴ, ὁ ἀναστοχασμὸς εἶναι περισσότερο ἀπὸ ἀπαραίτητα στοιχεῖα συμβολῆς τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων σὲ ἓναν ὀλοένα καὶ πιὸ πυκνὸ καὶ δυσερμηνευτὸ δημόσιο χῶρο. Τὸ κοινὸ ἀγαθὸ παραμένει ἓνα κεντρικὸ ζήτημα γιὰ τὴν κοινωνία καὶ τὸν ἄνθρωπο καὶ θεμελιῶδες στοιχεῖο τοῦ θρησκευτικοῦ λόγου γιὰ τὴν κοινωνία³⁵. Σήμερα προσδιορίζεται μεταξὺ πολὺπλοκων διακρίσεων, καθὼς εἶναι ἄλλο πρᾶγμα ἢ ὑπεσχημένῃ βελτίωση τῶν ἐπαγγελματικῶν ἢ ἐκπαιδευτικῶν ἐπιδόσεων, ἢ εὐκολώτερη λύση σὲ καθημερινὰ ζητή-

34. "Il faut être léger comme l'oiseau, et non comme la plume". P. Valéry, *Tel Quel II*, Gallimard, Paris 1943, σ. 29. Π. Βαλερύ, *Οἱ σημειώσεις τοῦ καθρέφτη*, ἐκδ. Ροές, Ἀθήνα 1996, σ. 60.

35. Βλ. καὶ C. N. Tsironis, "The Common Good: Historical Roots in the Greek Patristic Texts and Modern Foundations", στό: Th. Collaud, M. Nebel (eds.), *Searching for the Common Good. Philosophical, Theological and Economical Approaches*, Nomos Verlag, Baden-Baden 2018, σσ. 149-176.

ματα, ή «εὐτυχέστερη» αντιμετώπιση ἐρωτημάτων προσωπικῆς φύσεως μέσω παραγωγῆς δεδομένων με τὴ χρήση μεγάλων γλωσσικῶν μοντέλων (LLMs) καὶ ἄλλο ἢ ἀνάλυση τῶν δεδομένων αὐτῶν ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπιφέρει οἰκονομική, πολιτική καὶ ἠθική-διαχειριστική ἰσχὺ σὲ ἀτομικὸ ἐπίπεδο ἢ σὲ ὁμάδα συμφερόντων³⁶.

III. Στὸ θρησκευτικὸ καὶ διεπιστημονικὸ ἐπίπεδο ἡ συγκρότηση ἐνὸς συνεχοῦς διαλόγου μεταξὺ θρησκευτικῶν θεσμῶν, ἐπιστημόνων, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ὀργανώσεων εἶναι ὁ μόνος τρόπος νὰ ἐνισχυθεῖ ἡ διαφάνεια καὶ λογοδοσία στὸν δημόσιο χῶρο καὶ νὰ ἀπομυθοποιηθεῖ ἡ τεχνολογικὴ ἐξέλιξη, ὥστε νὰ μὴν ἀντιμετωπίζεται ὡς κάτι «ἀνέγγιχτο» καὶ ζήτημα ὀρισμένων μόνο εἰδικῶν-τεχνολόγων. Οἱ παγκόσμιες προκλήσεις δὲν μποροῦν νὰ ἀντιμετωπισθοῦν παρὰ μόνον μέσα ἀπὸ τὴν παγκόσμια συνεργασία καὶ τὴ στοχαστικὴ τους ἀποτίμηση ὡς σημεία κριτικῆς καὶ ὄχι ὡς αὐτοεκπληρούμενες βεβαιότητες πέρα ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινο ἔλεγχο. Ἡ ἀγωνία τοῦ Ν. Καρούζου «Τί νὰ σοῦ κάνουν τὰ βατραχοπέδιλα τῆς ἐπιστήμης / ὅταν ἀνοίγεσαι στὸ πέλαγος τῆς μεγάλης ἀγωνίας;»³⁷ συνοψίζει τὴν ἀνάγκη γιὰ ἰσορροπία στὴ σχέση τεχνολογίας καὶ ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως.

Εἶναι γνωστὴ ἡ θεώρηση ὅτι τὰ δεδομένα στὸν κόσμον μας εἶναι πολιτισμικά, πολιτικά, κοινωνικά, ἀξιολογικά καὶ ἠθικά «οὐδέτερα» καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι τὰ «συλλέγουν» καὶ τὰ χρησιμοποιοῦν κατὰ τὴν προαίρεσή τους. Τὰ δεδομένα ὁμως ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς θεολογίας, τῆς κοινωνικῆς θεωρίας, τῆς ἠθικῆς καὶ ἄλλων ἐπιστημῶν δὲν ὑφίστανται ἀπλῶς ὡς ἀποκοινωνικοποιημένες ἀναπαραστάσεις τῆς πραγματικότητας. Ἀντιθέτως, «κατασκευάζονται», «τυποποιοῦνται» καὶ «ἀνα-παράγονται» μέσα ἀπὸ διαδικασίες οἰκονομικοῦ, πολιτικοῦ, τεχνολογικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ὀρισμοῦ, φέρουν τὴ σφραγίδα τῶν

36. K. M. L. Jones, C. McCoy, "Privacy in Practice: A Socio-Technical Integration Research (STIR) Study of Rules-in-Use within Institutional Research", στο: Madelyn Rose Sanfilippo, B. M. Frischmann, Katherine J. Strandburg (eds.), *Governing Privacy in Knowledge Commons*, Cambridge University Press, Cambridge 2021, σσ. 98-120, ἐδῶ σ. 101.

37. Ν. Καρούζος, «Τὰ μικρὰ δωρήματα», *Τὰ Ποιήματα Β' (1979-1991)*, ἐκδ. Ἰκαρος, Ἀθήνα 1994, σ. 271.

προτεραιοτήτων και τών αξιών διαφόρων πόλων έξουσίας, κοινωνικής ή και οίκονομικῆς ισχύος, ιδεολογικῆς ἀναφορᾶς. Ὅπως τὸ θέτει ὁ Kitchin (2021), τὰ δεδομένα δὲν εἶναι «καθαρές» ἀναπαραστάσεις τῆς πραγματικότητας, πού «ἐξορύσσονται» ἀπλῶς μὲ τεχνικὸ καὶ οὐδέτερο τρόπο, ἀλλὰ στοιχεῖα πού ὑφίστανται ἐπεξεργασία μὲ βάση τὶς ἐκάστοτε ἐπιλογές μας³⁸. Συνδέονται ἀκόμη μὲ ἀξίες³⁹ καὶ προσδιορίζονται ἀπὸ αὐτές, ἀλλὰ καὶ ἐπιδρῶν τελικὰ στὴν κοινωνία πέρα ἀπὸ τὸν αὐστηρὰ τεχνολογικὸ τους χαρακτήρα, ὅπως ἄλλωστε οἱ ιδέες τοῦ H. Ford ἐπηρεάσαν συνολικώτερα τὸν πολιτισμὸ μας καὶ ὄχι μόνον τὴ βιομηχανία. Διόλου σπάνια λοιπὸν οἱ τεχνολογικὲς ἐφαρμογές ἐνσωματώνουν πολιτικὲς προτεραιότητες, πολιτισμικοὺς προσανατολισμούς, σχέσεις ἐξουσίας στὸν σχεδιασμὸ τους⁴⁰. Διὰ τοῦτο, ὀφείλουμε νὰ ἐξετάζουμε τὶς νέες ἀλγοριθμικὲς δυνατότητες ἀναστοχαστικὰ καὶ διαμέσου τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν συνεπειῶν τους.

Σὲ ὅλη τὴ νεώτερη ἱστορία ὁ ἄνθρωπος φαίνεται νὰ πορεύεται πρὸς τὸ μέλλον διερευνώντας τὸν ὑπερβατικὸ χαρακτήρα τοῦ ἱεροῦ, ἀλλὰ καὶ ἀναζητώντας τὰ ὅρια τῆς ἐνδοκόσμιας γνώσης, πού διανοίγει ὁ τεχνολογικὸς πολιτισμὸς. Ἡ πορεία αὐτὴ δὲν εἶναι ντετερμινιστικὰ προδιαγεγραμμένη καὶ σίγουρα ὄχι ἀξιακὰ οὐδέτερη. Τόσο ὁ σωτηριολογικὸς χαρακτήρας τῆς σχέσεως μὲ τὸ ἱερό –στὴ χριστιανικὴ τουλάχιστον θεώρηση τοῦ πολιτισμοῦ– ὅσο καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν ἀνθρωπίνων δυνατοτήτων μέσα ἀπὸ τὴν τεχνολογία ὀρίζουν διαρκῶς πεδία νοήματος καὶ δημιουργίας ἀλλὰ καὶ συσχετίζονται μὲ τὸν ὀρίζοντα τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας εἴτε πρόκειται γιὰ τὶς ἠθικὲς ἐπιλογές εἴτε γιὰ τὴν ἄσκηση τῶν δημιουργικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου⁴¹. Στὸ πεδίο τῆς T.N. λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος

38. R. Kitchin, *Data Lives. How Data Are Made and Shape Our World*, Bristol University Press, Bristol 2021, σσ. 5-7 κ.ά.

39. M. Kranzberg, “The Information Age: Evolution or Revolution?”, στί: B. R. Guile (ed.), *Information Technologies and Social Transformation*, National Academy of Engineering, Washington DC 1985, σ. 50, <https://www.nationalacademies.org/read/166/chapter/5> [08.08.2025].

40. L. Winner, “Do Artifacts Have Politics?”, *Daedalus* 109, 1 (1980), σσ. 121-136.

41. Βλ. σχετικὰ: «Εἶναι βαθύτατη ἡ πίστη τοῦ πολιτισμοῦ μας, ὅτι ἂν ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει, εἶναι ἀσφαλῆς, δὲν κινδυνεύει, προστατεύεται. Ἄγνοεῖται δηλαδὴ ὅτι μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ γνωρίζει κάτι, ἀλλὰ νὰ μὴ θέλει νὰ τὸ κάνει. Ἐδῶ ἐντάσσεται

βρίσκεται ενώπιον δύο θεμελιωδών επιλογών: να αναλάβει την ευθύνη της ελευθερίας του και να δράσει ως δημιουργός με επίγνωση των συνεπειών που έχουν οι πράξεις του, ή να επιχειρήσει να αποδράσει από τις ευθύνες του ως κατασκευαστής τεχνημάτων περιορίζοντας τον όριζοντα νοήματός του στην τεχνική παραγωγή.

Η μορφή του Βίκτωρος Φρανκενστάιν στο όμνυμο έργο της Μαίρης Σέλλεϋ είναι εξόχως χαρακτηριστική σε αυτή τη συνάφεια. Ο έπιστήμονας επιχειρεί να δημιουργήσει (ή να «αναγεννήσει») ζωή, αναζητώντας την αναγνώριση και τη «λατρεία» των δημιουργημάτων του και θεωρώντας ότι ο ίδιος είναι φορέας φωτός «σε έναν σκοτεινό κόσμο»⁴². Το κεντρικό σημείο του έργου αυτού δεν είναι η προσπάθεια του έπιστήμονα να υπερβεί τα δεδομένα όρια της εποχής του, αλλά ότι εγκαταλείπει την ήθικη ευθύνη για ό,τι δημιούργησε. Το χαμένο ήθικο κέντρο στην εφαρμογή του έπιστημονικού λόγου φέρνει στον έαυτό του και στους γύρω του πίκρα, απογοήτευση και καταστροφή. Σήμερα γίνεται ολοένα και πιό σαφές ότι ο τρόπος με τον οποίο θα απαντήσει ο άνθρωπος στα παραπάνω έρωτήματα σε σχέση με την ήθικη ευθυγράμμιση της Τ.Ν.⁴³ θα έπηρεάσει ολόκληρο το πολιτισμικό παράδειγμα της προΐουσας φάσης της νεωτερικότητας.

Σε αυτό το πλαίσιο, τα πολύπλευρα έρωτήματα που έγείρει η σχέση τεχνητής νοημοσύνης και θρησκείας άγγίζουν την καρδιά της κοινωνικής μας ύποστάσεως. Από τις αλλαγές στην παραδοσιακή θρησκευτική

και η ασύδοτη πλέον διείσδυση του ανθρώπινου νου στα μυστικά της φύσεως με όλα τα τρομερά προβλήματα Βιοηθικής, τα όποια αντιμετώπιζει ο πολιτισμός μας έντονότατα»· Ιωάννης Ζηζιούλας (Μητροπ. Περγάμου), «Όρθοδοξία και σύγχρονος πολιτισμός», *Αντίφωνο* (19 Νοεμβρίου 2007), <https://antifono.gr/orthodoksia-kai-sygxronos-politismos/> [09.09.2025].

42. “Life and death appeared to me ideal bounds, which I should first break through, and pour a torrent of light into our dark world. A new species would bless me as its creator and source; many happy and excellent natures would owe their being to me. No father could claim the gratitude of his child so completely as I should claim theirs”· Mary Shelley, *Frankenstein*, Könnemann, Köln 1995 [1818], σ. 48.

43. Το έρώτημα για το ήθικο αποτύπωμα των ανθρώπινων επιλογών στον πολιτισμό μάς φέρνει στον νου και τα λόγια του Όδ. Έλύτη: «Κατά βάθος ο υλικός κόσμος είναι άπλως ένας σωρός από υλικά. Θα έξαρτηθεί από το άν είμαστε καλοί ή κακοί αρχιτέκτονες το τελικό αποτέλεσμα»· Όδ. Έλύτης, «Λόγος στην Άκαδημία της Στοχόλμης», βλ. Όδ. Έλύτης, *Έν λευκώ*, έκδ. Ίκαρος, Άθήνα 2006, σσ. 359-361.

ἐμπειρία καὶ τὴ χρήση τῆς T.N. σὲ νέες λατρευτικὲς πρακτικὲς μέχρι τὴν παροχὴ ἀλγοριθμικῶν ἀπαντήσεων στὴν ὑπαρξιακὴ ἀγωνία καὶ τὸν κίνδυνο πνευματικῆς ἡγεμονίας, βασισμένης στὴν αὐτοαναφορικὴ βεβαιότητα τῆς ἐπεξεργασίας δεδομένων, ἢ ἀνθρώπινη προσπάθεια γιὰ νοηματοδότηση τοῦ βίου ὅχι μόνο δὲν ἐκλείπει ἀλλὰ διευρύνεται. Ποιὸς εἶναι καὶ πῶς ζεῖ ὁ ἄνθρωπος στ' ἀλήθεια; Τοῦτο παραμένει ἕνα ἐρώτημα ἱστορικὰ ἔγκυρο καὶ κοινωνικὰ ἀναγκαῖο. Ὁ πολιτισμὸς ποὺ τολμᾷ νὰ θέτει αὐτὸ τὸ ἐρώτημα τολμᾷ καὶ νὰ ἐρωτᾷ γιὰ τὴν ἱερότητα στὴ ζωὴ. Οἱ ἀπαντήσεις μας συνδέονται μὲ τὸ βάθος τῶν σχέσεων, ποὺ οἱ ἄνθρωποι τολμοῦν νὰ διερευνήσουν ὡς εὐάλωτα ὄντα, βραχύχρονες ὑπάρξεις, ὁραματιστές, προσκυνητές, ποιητὲς καὶ τολμηροὶ ἐξερευνητὲς τῆς ὑπάρξεως.

SUMMARY

The “Sacred” in AI Era: Religion and Transformative Technologies in Late Modernity

By Christos N. Tsironis, *Professor*
Aristotle University of Thessaloniki

Artificial Intelligence generates debate, controversy, and above all concern as do all major technological and cultural developments. Social, political, theological, and philosophical approaches along with informatics sciences seek to capture the key features of the new technologies and their impact on human life and culture. Issues such as the ethical alignment of AI, the protection of privacy, the fair and pro-human use of AI, and the balance between spirituality and technical advancement emerge worldwide. The ethical dilemmas raised by its use along with the phenomena of secularization, the rise of technocracy and cultural differentiation shape new characteristics and functions of the sacred in late modernity. In the AI era, algorithmic development brings forth not only technical challenges but also fundamental questions, if

not dilemmas, regarding the meaning and the consequences of human agency, as well as the essence and the orientation of human freedom and creativity. It particularly affects long-standing manifestations of religiosity as rituals and practices, new modes of spiritual guidance and religious apps are now available in their algorithmic form. This analysis, based upon contemporary social theories, examines how AI reshapes the understanding of the “sacred” in late modern societies and explores the intersection of AI and religion. It highlights the theological and moral concerns raised during the last years, reflects on the transformative potential of AI, frames the recent developments within contemporary social theory, and contributes to the AI ethical alignment discourse.